

Nomengihpuid definihttavuođa dulkon davvisámegiell teavsttaid vuodul

OUTI KILPIMAA

Álggahus

Suokkardalan dán čállošis davvisámegiela nomengihpuid definihttavuođa ja dan dulkoma. Mot nomengihpuid sáhtá dulkot definihttavuođa dáfus dakkár gielas, mas dan ovdanbuktimii ii leat sierra sojahankategoriija nugo ovdamearkka dihte dárogielas, dahje mas eai leat sierra definihtta ja indefinihtta artihkkalat nugo eñgelasgielas? Makkár áššit gahččet suokkardallamii sáme giela nomengihpuid definihttavuođa dulkomis?

Lahkonan čuolmma vissis teavstta vuodul: anán Klemet Nilsen Turi *Áiggit rivdet* -girjji (1982) cealkagiid ovdamearkan. Čieŋun erenoamážit nomen-gihpuide, mat čujuhit konkrehtalaš refereanttaide. Nomengihpuin oaivvil-dan dás juogo ovttaskas sáni dahje sátnegihpu, man oaivesátnin doaibmá substantiiva. Lean juo ovdal suokkardallan dakkár nomengihpuid definihttavuođa, maid mearusin doaibmá *dat*-demonstratiivapronomen (gč. Kilpimaa 2002). Dán čállošis suokkardalan erenoamážit daid nomengihpuid, main ii leat adnon leksikála merken.

Čilgen álggos oanehaččet muhtin doahpágiid, mat definihttavuođa dáfus leat guovddážiš. Mávssolaš doahpágiidda gullá *spesifalašvuohta*, mii máksá dan, ahte nomengihpus lea dihto refereanta. Ávkkástalan spesifalašvuođain maiddái konteakstatiippaid juohkimis, ja dan mielde suokkardalan nomen-gihpuid definihttavuođa álggos vuos spesifalaš ja dan maŋŋá eahpespesifalaš konteavsttas. Suokkardallamis heivehan dasto daid oainnuid ja kritearaid, mat bohtet ovdan definihttavuođa dutkamušain.

Vaikko sáme gielas definihttavuohta – vissásit formála merkekeahtesvuođage geažil – lea unnán dutkojuvvon, de máilmmi gielain dán lingvisttalaš

fenomena leat dutkan olu. Dutkamušain lea dávjá guovddázis definihtta ja indefinihtta artihkkaliid historjjálaš gárggiideapmi, semantihkka ja geavahus. Definihttavuođa govvideamis leat geavahuvvon ee. dakkár tearpmat go dovddusvuohta (eŋg. *familiarity*), identifiserehahttivuohta (eŋg. *identifiability*), unihkkavuohta (eŋg. *uniqueness*) ja lokaliseren (eŋg. *location*). (Lyons 1999.)

Gielladutkit geavahedje ovdal namahusa dovddusvuohta, mii máksá refereantta oahpisvuođa ságastallanguimmežiidda. Dovddusvuođa hypotesas lea guhkes historjá, ja dát lahkonaŋvuohki lea doaibman maid manjit dutkamušaid vuodđun (gč. dán hypotesa vuosttaš vuđolaš presentašuvnna, Christophersen 1939). Refereantta dovddusvuohta dahje oahpisvuohta ii goittotge doabalaččat leat nu čielga ášši. Man mađi dahje man olu refereantta birra galgá diehtit, ovdalgo sáhtá lohkat dehege atnit dan dovddusin? Dákkár sivaidd geažil gielladutkit hállat ovdal identifiserehahttivuođas go dovddusvuođas. Identifiserehahttivuođain oaivvilduvvo, ahte guldaleaddji dahje lohkki bastá identifiseret dan refereantta, masa hálli dahje čáli čujuha. (Gč. Lyons 1999: 2–7.) Go suokkardalan ja dulkon nomengihpuid definihttavuođa, de anán kritearan aitto nomengihpu refereantta identifiserema konteavstta vuodul. Jos lea vejolaš dulkot nu, ahte lohkki bastá identifiseret dihto refereantta, masa čáli čujuha muhtun nomengihpuin, de nomengihppu lea dán lahkoneami mielde definihtta. Jos fas dulkoma mielde lohkki ii sáhte identifiseret aktuella refereantta, de nomengihppu lea indefinihtta.

Refereanta ovddasta ovttáčilggolaš identifiserema dalle, go dat lea áidnageardán dehege unihkka. Konteavsttas lea dalle dušše okta refereanta, refereantajoavku dahje -oluvuohta, mii lea parallealla geavahuvvon nomengihpuin. Unihkkavuođas lea relevánsa dávjá dušše vissis konteavstta ektui, ja dan dihte dan hárve sáhtá atnit áibbas absoluhtan. (Gč. omd. Vilkkuna 1992: 16–27; Lyons 1999: 7–11.)

Identifiserema oktavuodas lávejit hállat dávjá maiddái lokaliseremis. Dákkár lokaliserenteoriija (eŋg. *location theory*) lea presenteren John Hawkins (1978). Dan mielde mávssolaš lea, ahte guldaleaddji bastá lokaliseret refereantta juoga refereansarámmii (eŋg. *a shared set*), mii lea oktasaš sihke hállái ja guldaleaddjái. Dákkár refereansarámmán sáhtá doaibmat ovddabeale ságastallan, aktuála ságastallandilálašvuohta, assosiašuvdna

mii laktása referentii, dahje oktasaš diehtu máilmmi birra. Artihkalgielain definihtta artihkal signalere guldaleaddjái/lohkkái dan, ahte son galggašii bastit identifiseret refereantta. Guldaleaddji/lohkki ohcala dan vuodul relevánta refereansarámma, man olis son dasto lokalisere refereantta (dl. dan vuodul son identifisere refereantta). Indefinihtta artihkal fas almmuha, ahte guldaleaddji/lohkki ii eaktuduvvo identifiseret refereantta. (Hawkins 1978: 106–130.) Refereantta identifiseren doaibmá seammaláhkai maid artihkalkeahtes gielas. Erohussan lea dušše dat, ahte nomengihpu formála merken ii leat mielde cuigemin refereantta identifiserehahttivuodas.

Go refereantta identifiserehahttivuoda ii doarjjo formála merken, gahččá identifiseren konteavstta vehkii. Sámegielasge leat liikká muhtun vassis pronomenat, maid sáhtta atnit definihttavuoda ovdanbuktimis ja mat doibmet dulkoma doarjjan. *Dat*-pronomena artihkkallágan geavahusa leat fuomášan juo boares giellaoahpaid čállit. Dasa lassin lohkosátni *okta* ja indefinihtta pronomen *muhtun* namuhuvvojit indefinihtta artihkkala funkšuvnnas. (Gč. omd. Friis 1856: 61–62; Nielsen 1979 (1926–1929): 61, 421; Magga 1987: 126–127; Kilpimaa 2002; 2004.)

Pronomeniid lassin maddái sátnortnet doarju muhtin muddui definihttavuoda dulkoma (gč. omd. Nielsen 1979 (1926–1929): 61, 421–422). Informašuvdnaráhkadusa vuoddotendeansa mielde oahpes diehtu, nappo refereanta man hálli navdá guldaleaddji dovdat, sajáiduvvá cealkaga álgo-geahčai, temáposišuvdnii. Ođđa diehtu, nappo refereanta man hálli ii navdde guldaleaddji dovdat, sajáiduvvá fas cealkaga lohppii, remáposišuvdnii. (Karlsson 1994: 227–228.) Refereantta dovddus- ja ođasvuoda ii liikká berre buohtastahttit oahpes ja ođđa dieđuin das fuolakeahtta, ahte dat dávjá gahččet oktii.

Vearbakongruensa fas sáhtta doarjut dakkár subjeaktanomengihpuid definihttavuoda dulkoma, mat čujuhit guovtti olbmui. Vearbakongruensa vuolga das, ahte finihtta cealkaga definihtta subjeakta, mii čujuha olbmui dahje olbmuide, kongruere predikáhtoriin persovnna ja logu dáfus. Dákkár kongruensa váilu indefinihtta subjeavttas, vaikko dat čujuhage guovtti olbmui. Sammallahti čállá, ahte jos subjeakta lea indefinihtta ja ii-spesifalaš, de predikáhtor lea mánggaidlogus, vaikko sáhka lea guovtti olbmos, omd. *guovttis ~ njealjis jápme dan bárttis; váris ledje oidnon guokte olbmo ~ vihtta olbmo*. Jos fas subjeakta lea indefinihtta, muhto spesi-

falaš, de predikáhtor lea guvttiidlogus dalle go dat lea normálacealkagis (ja dábálaččat topihkkan), omd. *guovttis jámiiga dan bárttis, namalassii Máhte ja Niillas; guovttis leigga mu bealde, namalassii Máhte ja Máret*. Jos dákkár subjeakta gullá eksistentiálacealkagii (ja sajjáiduvvá mihtilmasat kommeantaposišuvdnii), de predikáhtor lea mánggaidlogus, omd. *Mus leat guokte oappá, Ingá ja Anne; Mun bohten dohko ja doppe ledje guokte olbmo, Máret ja Sára*. (2005: 83–85; gč. maid Nielsen 1979 (1926–1929): 302–303.)

Válddán vulobealde ovdan moadde teakstabihtá Klemet Nilsen Turi girjjis *Áiggit rivdet* (1982) ja geahčan, mot refereanttaid identifiserehahttivuođa sáhtá dulkot faktuála teavsttas. Definihttavuođa dulkomis konteaksta- ja refereansatiipa lea guovddázis. Dan dihte suokkardalange nomengihpuid definihttavuođa sierralágan konteavsttain: álggos spesifalaš ja dan maŋná eahpespesifalaš dahje generalundosas konteavsttas. Dán juogu ii berre atnit absoluhttan, daningo lea čielggas, ahte refereansa sáhtá molsašuddat dan mielde man birra lea sáhka. Spesifalaš konteavsttas sáhka lea eanasin dihto refereanttaid birra ja eahpespesifalaš konteavsttas fas muitaluvvo eambo oppalaš, oktasaš dásis.

Dulkon spesifalaš konteavsttas

Vuosttaš teakstabihtá lea girjji čihččet kapihttalis *Gumppiid birra*, mas čáli muitala ovddeš áiggi gumperáfefehisvuoda birra. Ovdal dán bihtá son lea jo mitalan guokte fearána, mas gumpe rohkkáhii sávzzaid, ja de mitališgoahá vuot odđa fearána. Konteavstta sáhtá atnit spesifalažžan dan dáfus, go čáli buktá ášši ovdan nu ahte lohkki ádde áššedili dihto áigemuttu faktuála duodalašvuhtan. Go čáli geavaha miehtecealkaga preterihta hámis, dat máksá, ahte son dáhkida daguid ja dáhpáhusaid doallat deaivása. (Gč. Vilkuna 1992: 78, 89.)

- (1) <1> *De lei muhtun nuorra nieida, 16-jahkásaš ja movttet.* <2> *Vulggi sávzzaiguin meahccái ja vel válddii bissu.* <3> *Logai:*
<4> — *Go mun juo skárffa báhčen giđdat, mii dal duot gumpege lea.*
<5> *Ja go lei guođoheame sávzzaid, de gumpe bođii.* <6> *Ja dohppii sávzza.* <7> *Na gumpebivdi galggai báhčit, muhto de lei dakkár Kongsbergga sálonbissu mas leat guokte háná.* <8> *De gealldestii*

hoahpus goappašiid hánáid, ii dieđusge de bávkkihan. <9> Na das ii lean eará go rohkkáhit dan gumppe. <10> Ja nu leage máŋgga gearddi, gumppe beasai heggii go das lea hui buorre lihkku eanas áiggiid. (s. 50)

Čálli vuos ovdanbuktá mitalusa váldopersovvna eksistentiálacealkagiin *De leai muhtun nuorra nieida, ...* Dákkár cealkagiid guovddášfunkšuvdnan lávejit atnit diskurssa dáfus ođđa refereanttaid presenterema (Hakulinen et al. 2004: 852; Lambrecht 1994: 143, 177–181). Go referenta dáinna lágiin ođasin buktojuvvo diskursii, de dat ii leat lohkki identifiseremis, ja dan dáfus nomengihppu lea indefinihtta. Indefinihttavuođas geažida maiddá *muhtun-*determinánta, mas dasa lassin boahtá ovdan, ahte sáhka lea dihto nieidda birra. Referenta lea nappo spesifalaš. Gihpu indefinihtalaš dulkoma doarju daid lassin maid dan sajáiduvvan cealkaga lohppii. Eksistentiálacealkagiid hárrái lea dábálaš, ahte vearbba maŋábeale nomengihppu dulkojuvvo indefinihttan, jos dat ii leat luonddustis definihtta nugo *propria*, dahje dat ii leat ožžon definihtalaš determinántta (Hakulinen et al. 2004: 1360). Presenterema maŋjá lohkkis lea diehtu, ahte sáhka lea muhtun nuorra nieidda birra. Dát diehtu lea doarvái referentta ovtačilggolaš identifiserema dáfus dain namuhemiin, maid čálli maŋjeleappos teavsttas buktá ovdan.

Sullalas indefinihtta nomengihppun, identifiserekeahces referentan sáhtta dulkot maid nuppi cealkaga sávzzaid, meahci ja bissu, daningo datge namuhuvvojit vuosttaš geardde. Nuppe dáfus lea liikká ovdamearkka dihte sávzzaid ektui vejolaš navdit, ahte sáhka lea nieidda bearraša sávzzain iige man beare mearritmeahtun sávzajoavkkus. Dalle identifiserema vuodđun livččii pragmatihkalaš árvoštallan. Seamma lágiin sáhtta guorahallat maid bissu ja meahci identifiserema. Vejii lean oainnat nu, ahte dalá dáluin ii lean go okta bissu, man mitalusa nieida válddii mielde. Artihkalgielashan maid sáhtta leat dakkár nomengihpu, man ovddabealde lea definihtta artihkal das fuolakeahtta, ahte referenta ii leat ožžon sierra presenterema, omd. *Don't go in there. The dog will bite you.* Definihtta cealkkus informere guldaleaddji referentta eksisteanssas ja geažida dasa lassin, ahte guldaleaddji galggašii bastit identifiseret dan. Dát lea maid vuohki, mainna čáppagirjjálašvuodas lohkki sáhtta oaččohit hábmet alccesis dáhpáhusaid konteavstta, vaikko referenttat leat guđdon presenterekeahhtá. Čálli dat álo vällje definihttavuođa ovdanbuktima, ja lohkkái báhcá dušše dili dohkkeheapmi. (Gč. omd. Vilkkuna 1992: 18–21; Kilpimaa 2002: 65–66.)

Jos vel bissu leage vejolaš identifiseret, de meahci identifiseren ii oro leamen nu álki. Oktan sivvan leažžá dat, ahte *meahccái* čujuha báikái, mii hápmášuvvá rádjášuvakeahtes guovlun (jugolaš refereanta). Ii leat diedusge áibbas veadjemeahtun jurddašit, ahte bearrašis lea vissis meahccebáiki, gos sii lávejit sávzzaid guođohit. Iešalddes dákkár dáhpáhusa vuodul sáhtá smiehtadit oppa definihttavuođa dulkoma relevánssa. Soaitá leat nu, ahte dulkon ii leat relevánta, daningo čállis ii leat oppa ulbmilge mitalit meahci birra. Dat doaibmá dušše dáhpáhusaid arenan, báikin gos juoga dáhpáhuvvá. Duogábeali jurddan lea nomengihpu referentiála doaibma diskurssas. Definihttavuođa dulkomis ii soaitte leat relevánssa dakkár nomengihpuid hárrái, mat addet ovdamearkka dihte duogášdieđuid dáhpáhusaid ektui ja mat dušše ráhkadit ja hábmejit mitalusa rámmaid. Mávssolaš lea baicce daid nomengihpuid definihttavuohta, mat gurret (vrd. engelasgiela *are tracking*) dahje main lea potentiála guorrat referenttaid. Referenttain maid nomengihput gurret, dávjá lea guovddáš rolla diskurssas, ja dain jurddašuvvo leat maid bastevas identitehta. (Gč. Laury 1997: 24–26; Du Bois 1980: 208–209.)

Sávzzat namuhuvvojit odđasit viđát cealkagis. Lea navddehahtti, ahte sávzzat leat seammát go mat nuppi cealkagis, ja nu nomengihpu sáhtášii atnit definihttan. Dákkár plurála nomengihpu lea lunddoleamos dulkot nu, ahte sáhka lea vissis dálu buot dalá sávzzain. Dat deavdá maid ng. inklusiivavuoda eavttu, man Hawkins addá definihtta nomengihpuide. Eavttu mielde refereansa, mii laktása ávnnas- ja joavkoreferenttaide, galgá guoskat dievas ollisvuhtii. (1978: 157–167.)

Njealját cealkagis nieida bijahallá hállat. Replihkas namuhuvvojit ohpit guokte odđa referentta, skárfa ja gumpe. Goappašiid lea lunddoleamos dulkot indefinihttan. Teavstta vuodul lohkki ii oaččo doarjaga daid identifiseremii. Artihkalgiehta hárrái dákkár gihput oaččošedje jorgalusas vissásitge indefinihtta artihkkaliid: *en skarv*, *en ulv*. Vaikko konteavstta vuodul sáhtá dulkot nu, ahte nieida lea báhčán dihto, spesifalaš skárffa, de guovddázis ii oro leamen ovttaskas skárfa muhto eallišládja, namalassii skárfa šládjan. Dasa lassin dat buhtastahtto nuppiin eallišlájain, gumppiin. *Duot gumpege* dáidá čujuhit anafora vugiin eallišládji, man birra leažžá ságastallojuvvon nieidda ja eará háleštanguimmiid gaskkas. *Duot*-pronomen nappo sáhtá doaibmat eksoforalaš geavahusa lassin maiddái anaforalaš geavahusas. Dasa lassin *duot* orru čájeheamen maiddái hálli doaladumi gumppiid ektui.

Viđát cealkagis namuhuvvo vuosttaš geardde dihto gumpe, mii bođii ráfehuhttit nieidda sávzzaid. Vaikko gumpe namuhuvvo vuosttaš geardde, ja dan mielde gihppu livččii indefinihtta, de liikká maiddái definihtta dulkon lea vejolaš. Čáli soaitá navdit lohkki identifiseret refereantta teakstakonteavstta vuodul, daningo buot dán teakstaoktavuođa fearánat laktásit gumperáfehivvuhtii. Gumppe boahin lea vissis lágiin vuorddehahtti. Mitalusa dáfus gumpe gullá guovddášrefereanttaide, ja dan vuodul čáli sáhtá navdit lohkki identifiseret refereantta. Artihkalgielain erohus, mii sisttisoallá navdosa refereantta identifiserehahttivuođas lohkki ektui, ferte buktojuvvot ovdan eksplisihhta vugiin (vrd. *da kom ulven* vs. *da kom en ulv*). Artihkalkeahtes gielain dulkon gahččá lohkki ala. Definihtta dulkoma doarju dasa lassin gihpu sajáiduvvan cealkaga álgui. Lea dattetge jáhkehahtti, ahte gihppu lea cealkaga álggus gumppe fokuserema geažil.

Vaikko sávzzaid birra lea leamaš sáhka ovdalis, namuhuvvo guđát cealkagis vuosttaš geardde dihto, ovttaskas sávza, man gumpe dasto dohppii. Gihppu lea indefinihtta muhto spesifalaš. Čihččet cealkaga gihppu *gumpebivdi* lea definihtta, daningo refereantta sáhtá identifiseret ovddabeale presenterema vuodul. Eksistentiála cealkagis čáli presentere diskursii odđasit jo iešalldes ovdalis namuhuvvon refereantta, bissu. Guovddázis lea dál refereantta iešvuohhta, man geažida demonstratiiva proadjektiivva *dakkár*. Fuomášumi ožžot refereantta iešvuodát muhto ii identitehta. Proadjektiivva, mii doaibmá substantiivva mearusin, lea okta leksikála vuohki buktit indefinihttavuođa ovdan. Gihpu indefinihtta dulkoma doarju maiddái dan sajáiduvvan, eksistentiálacealkaga loahppa. (Gč. Hakulinen et al. 2004: 714, 1360.) Lea vejolaš jurddašit, ahte oalgecealkaga subjeakta ii leat ožžon aktualisašuvvna danin, go sáhka lea čielgasit ovdal namuhuvvon bissu birra. Dievaslašžan cealkka sáhtášii leat vaikko dákkár: *..muhto de (dat) bissu lei dakkár Kongsbergga sálonbissu mas leat guokte háná*. Dievasmahtton cealkagis *dakkár Kongsbergga sálonbissu mas..* doaimmašii predikatiivan. Predikatiivva iešvuodáide gullá, ahte dat ii čujut muhto kategorisere refereantta vissis luohkkái (dattetge ekvatiivacealkagiin predikatiiva čujuha seamma referentii go subjeaktage). Dalle go nomengihppu dušše kategorisere, definihttavuođas ii leat relevánsa.

Guokte háná -gihppu lea definihtta nu gohčoduvvon anaforaláš assosiašuvvna vuodul. Vaikko hánát eai leatge namuhuvvon ovdal, lohkki sáhtá identifiseret daid álkit ovdalis namuhuvvon bissu guoktin hánán. *Guokte*

háná lea cealkkatiippa hárrái oamastancealkagis, mii adno eksistentiála-cealkaga vuolletiipan. Dattetge oamastancealkka spiehkkaša mihtilmas eksistentiálacealkagis ee. nu, ahte dan lohppii sajáiduvvan (dl. loahppa-posišuvnnalaš) nomengihppu, – mii cealkkatiippa namahusa mielde almmuha oamasteamivuloža – lea dávjá definihtta. (Gč. Hakulinen et al. 2004: 853; maid Sammallahti 2005: 83–85, 205–206.) Dan maŋŋá go bissu ja dan guokte *háná* leat presenterejuvvon, dat leat identifiserehahttit maiddá gávccát cealkagis, ja dainna lágiin *goappašiid hánáid* -gihppu lea definihtta.

Ovddit namuheami vuodul lea álki identifiseret ovccát cealkaga gumppe. Dasa lassin definihttavuohta boahá ovdan nomengihpu ovddabeale *dat*-determinánttas, mii sulastahtá definihtta artihkkala geavahusa. Maŋimuš cealkagis čáli molsu muitaleami generalaš dássái. Sáhka ii leat šat dušše ovdalis namuhuvvon gumppe birra, muhto gumppiiin oktasaččat. Maŋimuš cealkagis čáli geassá oktii golbma gumpemuitalusa: gumppe heagga seillui álohii. *gumpe* lea dulkomis vuosttažettiin indefinihttan, muhto prinsihpas dan sáhtá dulkot maiddá definihttan. Dán áššis šaddá eambo sáhka vulobeali kapihttalas, mas suokkardalan nomengihpuid definihttavuođa dulkoma eahpespesifalaš ja generalundosaš konteavsttas.

Dulkon eahpespesifalaš konteavsttas

Eahpespesifalaš konteavsttain definihttavuođa dulkon lea mohkkát. Dain muitaluvvo refereantaid birra dávjá oktasaččat iige ovttaskas, áiggi ja báikki dáfus čanolaš dáhpáhusaid birra, main refereanttat dávjá leat spesifalaččat. Vulobeali teakstabihtáin eahpespesifalašvuoda dagahit ee. generaliseren, giieldin ja modála celkosat (omd. *galggašii šaddat, veajášii oažžut*) (gč. Vilku 1992: 77–98). Anán tearpmaid eahpespesifalaš ja generalaš lahka-lassan, daningo áinnas nomengihpuid dáfus generalašvuoda sáhtá atnit eahpespesifalašvuoda vuollešládjan. Dasa lassin generalašvuoda láve adnot oktan dakkár operáhtorin, mii juo iešalddes dagaha eahpespesifalašvuoda. (Gč. Vilku 1992: 105, 137; maid Lyons 1999: 179.)

Čuovvovaš teakstabihtás čáli riepma muitalit, mot skuvlamánat ja skuvlavázzin leat rievdan áiggi mielde. Juo teakstabihtá ovddabealde čáli muitala iežas skuvlaáiggis 1900-logu álggus, goas ovdalis nu siivos ja jegolaš skuvlamánat šaddet riidujin ja jeagoheapmin dan botta go čáli

moadde jagi jávká olgoriikkas. Dan maŋŋá čálli johttáha muitalusa ovd-
dosguvlui ja suokkardallagoahtá (čállinmuttu ektui) dálá mánáid ja sin
skuvlavázzima dili. Guorahalange aiddo daid gihpuid definihttavuođa, mat
čujuhít mánáide. Nomengihpuid plurálavuohhta, máŋggaidlohku ja dasa
lassin eahpespesifalaš refereansa dagahit definihttavuođa dulkomii vissis
čuolmmaid.

(2) *Dál dat gal ii leat ge šat stivra **mánáin**. Ii leat lohpi stivret, ja **mánát**
dan dihtet ja dainna eai bala šat mastege. Jus dál galggašii albma
stivra **mánáide** šaddat, ii fal eará go militeara veajašii gal oažžut
dehege nagodit stivret **daid mánáid**. (s. 75)*

Teakstabihtá áigecealkkus *dál* ráddje refereansa dan áigái, goas čálli muit-
lusa čálii. Vaikko čálli čállá oktasaš, oppalaš dásis, de áigecealkosa vuodul
mánáid sáhtá identifiseret čállinbottu mánnán. Naba dasto nomengihpu
plurálavuohhta definihttavuođa dulkoma dáfus? Ii leat álki meroštallat,
čujuhago čálli buot, dihto áigemuttu mánáide vai dihto áiggi mánáide okta-
saččat. Hawkins (1978: 157–167) mielas definihtta govvádusa eaktun lea,
ahte refereansa guoská dievas ollisvuhtii. Nomengihpu dulkon definihttan
mávssášii dan, ahte čálli čujuha buot mánáide, almmá ahte oktage báhcá
referansa olggobeallai. Indefinihtta govvádusa eaktun fas lea, ahte refe-
reansa ii fátmmas buot mánáid. Lohkkis lea vejolašvuohhta smiehtadit áinnas
intuitiivvalaččat, goabbá lea jáhkkehahttit molssaeaktu, muhto erohus ii bukto
ovdan eksplisihtalaččat. Sisdoalu dáfus erohusas ii leat rele-vánsa, mii dáidáge
leat sivvan dasa, ahte dat guđđo ovdanbuvttekahtá. Dákkár dáhpáhusain
definihttavuođa dulkon sáhtá báhcit muhtimin áibbas rabasin.

Dákkár nomengihpu go mii dás čujuha mánáide sáhtá gohčodit generali-
serejeaddji plurálan. Vilku mielas dákkár gihppu ráddje joavkku ja
čujuha dan dievas viidodahkii, muhto ii vealtakeahtá gáibit, ahte buot
duodalaš oruhat leat dan viidodagas mielde. Lea vejolaš, ahte teavsttas
oažžu lokaliserenrávva dan jovkui, masa plurála nomen čujuha. Dákkár
rávaaddin sáhtá dulkot dán ovdamearkkas áigecealkosa *dál*. Jos lokaliseren-
ráva váilu, de dalle plurála čujuha Vilku mielas viidámus vejolaš jovkui,
ja dalle gihpu definihttavuohta lea irrelevánta. (1992: 72, 155.)

Generaliserejeaddji plurálat eai gáidda nu beare guhkás plurála generain.
Vilku (1992: 155) mielas plurála nomengihpu sáhtá gohčodit generalažžan,

jos maddái predikáhta lea temporála vugiin eahpespesifalaš ja almmuha karakteristtalaš dili. Lambrect (1994: 82, 88) čállá generalaš nomengihpuin nu, ahte daid refereanttaid sáhtta prinsihpas gohčodit identifiserehahttin, daningo dakkár gihput gáibidit dušše dan, ahte guldaleaddji bastá identifiseret semantihkalaš luohká, man leksikála oaivesátni buktá ovdan. Lyonsa (1999: 233) mielas lea jáhkehahtti, ahte dákkár generalaš gihput leat oahppásat guldaleaddjái, vaikko joavkku ollisvuoda ovttaskas lahtut eai livččege. Lea fuomášán veara, ahte ovdamearka dihte eŋgelasgiela formála indefinihtta, generalaš nomengihpuid sáhtta atnit dan dáfus identifiserehahttin. Nuba identifiserehahttivuoda kognitiiva kategoriija ja definihttavuoda giellaoahpalaš kategoriija eai korrelere dievaslaččat. Buotbuohkanassii artihkalgielain leat máŋggalágan vuogit merket generalaš konteavsttaid nomengihpuid definihttavuoda. (Lambrect 1994: 79, 82, 88; Lyons 1999: 233.)

Teavstta sisdoalu dáfus mávssolaš orru leamen aiddo semantihkalaš luohkká, bajábeali teakstabihtás mánáid kategoriija. Ii leat nu mávssolaš dat, oaivvildago čállí vejolaččat jur juste buot mánáid vai ii: dattetge čállí čállá oktasaččat dalá mánáid birra. Jos leaš nu, ahte dušše semantihkalaš luohká dahje kategoriija namuheapmi lea dehálaš, de dalle definihttavuoda dulkon báhcá irrelevántan, daningo buot dákkár gihpuid sáhtta dulkot definihttan.

Maŋimuš cealkagis nomengihpu *mánáid* determinere demonstratiivapronomen *dat*. Dákkár pronomengeavahus lea okta vuohki buktit definihttavuoda ovdan. Teakstadásis mánáid sáhtta atnit identifiserehahttin dan vuodul, ahte sii leat namuhuvvon mánnajoavkun juo ovdalis. Sáhka lea ain seammá, dárkilut spesifiserekeahes mánáid birra. *Dat*-pronomenis sáhttet leat maid máŋga earáge funkšuvnna nomengihpu ovddabealde go dušše definihttavuoda albmbuktin (gč. omd. Kilpimaa 2002). Nuppe dáfus sáhtta leat maid nu go Vilku (1992: 112–117) fuomášahtta: referentta namuheapmi odđasit ii dagat nomengihpu automáhtalaččat definihttan. Ii leat eisige hárvanaš namuhit referentta odđasit ráinnas kategoriija ovddasteaddjin.

Jos eahpespesifalaš dahje generalundosaš konteavsttain sáhtta determinerejuvvon gihpuid dulkot definihttan, de soaitá maid vejolaš dulkot definihttavuoda referenttaid lokaliserema dáfus. Čuovvovaš teakstabihtta doaibmá bajábeali teakstabihtá 2 njuolggogoatkkan. Geahčadan vuos álggos gihpuid *mánná* ja *váhnen*.

(3) *Ja okta báiki vel lea rievdan. Ovdal lei nu, jos mánná ádjána nu ahte ii boađe vuosttaš golmma beaivái skuvlii, de váhnen sáhkkoállá. Muhto dál skuvlastivra ordne nu ahte mánát galget vižžojuvvot skuvlii. De vissa skuvlastivra sáhkkoállá jus ii viečča mánáid skuvlii. (s. 75)*

Vuosttažettiin *mánná* lea eahpespesifalaš (dahje juobe generalaš) ja indefinihtalaš: dat sáhtta leat gii ihkinassii mánáid. Maiddái *váhnen* lea eahpespesifalaš (generalaš): sáhka ii leat dihto váhnemis. Váhnema lea liikká vejolaš identifiseret álo dan máná váhnemin, gii ádjánažžá eret skuvllas. Ovttačilggolaš dákkár identifiseren ii leat, muhto refereantta sáhtta dan vuodul lokaliseret refereansarámma siskkobeallai. Skuvlastivra dáidá leat maid vejolaš dulkot iešguđet suohkana ektui, muhto das ii dattetge leat nu čielga giddanančuokkis dehege lokaliserenráva go maid váhnemis lea. Dát guoská maid skuvlii.

Nuppádassii lea vejolaš jurddašit skuvlastivra institušuvdnan iige iešguđet suohkana konkrehtalaš stivran, mii čohkiida ovttaskas olbmuin, ja dalle skuvlastivra sáhtta identifiseret oktasaš dieđu vuodul, mii mis lea dalá suohkan- ja skuvlavuogádagas. Nappo skuvlastivra sáhtta identifiseret danin institušuvdnan, mii mihtilmasat gullá juohke suohkanii. Maiddái eará sullalas refereanttaid nugo (Norgga) ráđđehus, boazodoallohállddahas ja Min Áigi, maid identifiserema vuodđun doaibmá oktasaš ensyklopedalaš diehtu, sáhtta dulkot eahpespesifalaš konteavsttain definihttan.

Lohppii

Lean bajábealde suokkardallan ja dulkon davvisámegiela nomengihpuid definihttavuođa. Go definihttavuohta ii leat ožžon formála merkenvuogi, dulkon gahččá buorre muddui konteavsta ala. Muhtin muddui sáhtta ávkkástallat maid iešguđetlágan determinánttaiguin, sátneortnegiin ja cealkkatiippaiguin. Go refereanta namuhuvvo vuosttaš geardde, de lea dábalaš dulkot báljes (leksikálalaččat merkekeahtes) gihpu indefinihttan. Teavsttas sáhtta gávdnat muhtumin lokaliserenrávvaga ođđa refereantta identifiseremii, ja dan mielde lea vejolaš dulkot nomengihpu definihttan. Muhtumin šaddá maid suokkardallat, sáhttago ođđa refereanta leat identifiserehahti oktasaš máilmmidieđu ja pragmatihkalaš árvvoštallama vuodul. Dat lea dávjá mohkkás proseassa, man várran lea badjelmearálaš dulkon.

Konteakstatiippaid dáfus definihttavuođa lea álkimus dulkot faktuála ja spatiotemporála konteavsttain, daningo dain lea mihtilmasat sáhka spesifalaš refereantaid birra. Vaikko dakkár konteavsttas sáhtta leat vejolaš identifiseret spesifalaš refereantta, de dat sáhtta leat namuhuvvon maid dušše iežas kategoriija dahje šlája ovddasteaddjin. Dalle nomengihppu ii automáhtalaččat leat definihtta. Kategoriija dahje šlája namuheapmi lea lahkalgaid generalaš nomengihpuiguin. Generalaš dáhpáhusaid identifiseremii lea doarvái, ahte lohkki bastá identifiseret semantihkalaš luohká, masa nomengihpuin čujuhuvvo. Dakkár dáhpáhusain sáhtta smiehtadit definihttavuođa dulkoma relevánssa, daningo buot gihpuid sáhtta dulkot definihttan. Plurála nomen-gihpuid dulkon lea dávjá problemáhtalaš buotlágan konteavsttain. Jos teavsttas eai leat čielga rávvagat refereantaoluvuođa lokaliseremii dahje refereansa ráddjemii, de definihttavuođa dulkon sáhtta báhcit rabasin.

Lohkki vejolašvuodat identifiseret refereantaid molsašuddet sihke čálli addin dieđuid, geazidemiid ja guigosiid mielde, ja nuppe dáfus lohkki iežas árvoštallannávccaid ja -miela mielde. Identifiserehahttivuohta hápmašuvvá skálan, mii lea olu guhkit ja mánggadáfogut go formála definihttavuođa binára dimenšuvdna. Dulkojeaddji, teavsttaid lohkki, šaddá árvoštallat gokko geassit definihttavuođa ráji: goas gihppu lea definihtta ja goas fas indefinihtta, ja oktasaččat, goas ráji geassimis (dl. definihttavuođas) oppalohkái lea relevánssa.

Materiála

TURI, KLEMET NILSEN 1982: *Áiggit rivdet*. Jår'galæd'dji Å/S.

Girjjálašvuohta

CHRISTOPHERSEN, PAUL 1939: *The articles. A study of their theory and use in English*. Copenhagen: Munksgaard.

DU BOIS, JOHN W. 1980: Beyond definiteness: the trace of identity in discourse. – Wallace L. Chafe (doaim.), *The pear stories: cognitive, cultural and linguistic aspects of narrative production* s. 203–274. Norwood, N.J.: Ablex.

FRIIS, JENS ANDERS 1856: *Lappisk grammatik*. Christiania: J.M. Cappelens

- forlag.
- HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- HAWKINS, JOHN 1978: *Definiteness and indefiniteness. A study in reference and grammaticality prediction*. London: Croom Helm.
- KARLSSON, FRED 1994: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.
- KILPIMAA, OUTI 2002: *Dat-determinánttalaš nomengihpuid definihttavuohta*. Dieđut 5/2002. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- 2004: Signalerego nomengihpu *dat*-determinánta refereantta definihttavuođa? – Seija Risten Somby (doaim.), *Sámegiela seassamin. Pro gradu -dutkanušaid artihkkalat* s. 29–50. Publications of the Giellagas Institute, Vol.4. Oulu: [Giellagas-instituhtta].
- LAMBRECHT, KNUD 1994: *Information structure and sentence form: topic, focus, and the mental representations of discourse referents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LAURY, RITVA 1997: *Demonstratives in Interaction. The emergence of a definite article in Finnish*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia.
- MAGGA, OLE HENRIK 1987: Gielladikšun. – Per Stefan Labba – Aage Solbakk (doaimm.), *Sámás 3* s. 125–135. Karasjok: Davvi Media OS.
- LYONS, CHRISTOPHER 1999: *Definiteness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NIELSEN, KONRAD 1979 (1926–1929): *Lærebok i lappisk (samisk). Bind I Grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 2005: *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- VILKUNA, MARIA 1992: *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

The interpretation of definiteness in North Sami texts

This paper examines the definiteness of noun phrases in North Sami on the basis of text examples. Whether a phrase is definite or indefinite in Sami depends largely on context. Interpretation of definiteness also relies on various determinants, word order and sentence type. A noun phrase

is considered definite if the reader is able to recognise the referent of the phrase from the context. The referents are easiest to identify in specific, spatiotemporal contexts. However, it may still be necessary when the referent is first mentioned to consider to what extent recognition can be thought to be based simply on general knowledge and pragmatic conclusions. Although it is possible to recognise a referent on the basis of a previous mention, a referent can also be mentioned as a representative of a category or a species. In the case of plurals, the question of definiteness may remain open, unless a clear indicator can be found in the context for identifying the referent. Meanwhile, in the case of generic noun phrases, it is often enough that the reader can identify the semantic class that the phrase is referring to. These kinds of noun phrases can be interpreted as definite, and the definite/indefinite opposition seems to be neutralised.

Outi Kilpimaa

Sámi allaskuvlla dutkaninstituhtta

outi.kilpimaa@nsi.no